

Česká zemědělská univerzita v Praze
Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů
Katedra obecné zootechniky a etologie

Projevy a prevence stereotypního chování u koní

Exhibition and prevention stereotypical behaviour in horses

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Ing. Mgr. Ivan Majzlík CSc.

Autor práce: Hana Poplšteinová

2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

..... vypracoval(a) samostatně a použil(a) jen
pramenů, které cituji a uvádím v přiložené bibliografii.

V Praze dne:

Autorský referát

Projevy a prevence stereotypního chování u koní

Stereotypní chování je u koní relativně časté. Je to neobvyklé, neustále se opakující chování. Zahrnuje projevy: klkání, polykání vzduchu, tkalcování, sebepoškozování, okus dřeva, hrabání, skřípaní zuby, manéžový pohyb v boxu nebo ve výběhu a mnohé další. Příčiny stereotypů jsou komplexem mnoha faktorů a z tohoto důvodu je jejich léčba velmi obtížná.

Cílem mé práce bylo zjištění výskytu stereotypního chování u koní. Výzkum jsem prováděla formou dotazníku, tázala jsem se na informace o typu stereotypního chování, ustájení, využití, systému pastvy a počtu jedinců ve stáji. Následně získané údaje jsem vyhodnotila popisem, procentickým vyjádřením a grafy, které jsou uvedené v textu.

Provedeným průzkumem bylo zjištěno rozšíření stereotypů 7,48 %. Výskyt jednotlivých projevů byl následující: klkání 1,25 %, hodinaření 1,12 %, okus dřeva 1,58 %, hrabání 1,18 %, hodnoty ostatních typů (polykání vzduchu, pohazování hlavou, manéžový pohyb) se pohybovaly 0,13 - 0,99 %, sebepoškozování nebylo zjištěno. Většina koní byla ustájena v boxu (79 %), zbytek pak na pastvině (10 %), ve volném (8 %) nebo vazném ustájení (3 %). Malý výběh navštěvovalo 48 % koní, velký 38 %, pastvinu 3 %, trvale na pastvině bylo umístěno 10 % koní. Bylo překvapující, že 7 % zvířat nemá možnost jít do jakéhokoliv výběhu. Někteří koně chodili do malého i do velkého výběhu, nebo do malého výběhu a na pastvinu. Mnoho koní bylo využíváno rekreačně (48 %), na skoky (9 %) a všestrannost (8 %). Spřežení, drezura, western, dostihy a kombinace využití se vyskytovalo v rozmezí hodnot 2 - 13 %.

V průběhu své práce jsem zjistila, že pokud kůň předvádí stereotypní chování po delší dobu pravděpodobně se ho nezbaví. Můžeme se jen snažit omezit jeho projev. Zmírnění tohoto chování můžeme dosáhnout mnoha způsoby - např. zvýšením podílu práce, prodloužením pobytu na pastvině, omezením podání energetických krmiv, zařazením koně do stáda nebo pořízením společníka, změnou typu ustájení a změnou podestýlky, případně umístěním zrcadel či hraček do boxu. Mezi používané strategie na omezení problémového chování patří prostředky na fyzické omezení koně (pouta, klkací řemen, proti - tkalcovací mříže, košík), operace nebo různé medikamenty. Tyto metody jsou v mnoha případech neefektivní a také zhoršují psychický stav koně tím, jak omezují výkon jeho chování. Z uvedených skutečností vyplývá, že nejdůležitějším a nejlepším řešením je prevence stereotypního chování. Její podstatou by mělo být vytvoření prostředí, které se maximálně podobá přirozeným podmínkám koní.

Klíčová slova: stereotypní chování u koní, abnormální chování, prevence, léčba

Summary

Exhibition and prevention stereotypical behaviour in horses

Stereotypical behaviour is relatively frequent in horses. It is abnormal, repetitive behaviour all the time. It includes: cribbing, wind sucking, weaving, self - mutilation, wood chewing, pawing, scrunch, box walking or walking in yard, and many others. Cause of stereotypes is complex of many factors and their therapy is difficult from this reason.

The aim of my work was to find prevalence of stereotypical behaviour in horses. I carried out in form of questionnaire, I asked for information on type of stereotypical behaviour, stabling, utilisation, system of pasture and number of horses in the stable. In consequence I evaluated received information in description, percentage and diagrams, which are introduced in text.

Performed research found prevalence of stereotypes 7,48 %. The incidence various manifestations was: cribbing 1,25 %, weaving 1,12 %, wood chewing 1,58 %, pawing 1,18 %, values of other types (wind sucking, head shaking, stereotypical walking) were between 0,13 and 0,99 %, self - mutilation was not found. Many horses were stabled in boxes (79 %), the rest on the pasture (10 %), in the loose housing (8 %) and in the stanchion housing (3 %). Some horses 48 % had excess to the small yard, to the large yard 38 % of them only, sometimes on pasture 3 %, permanent on pasture 10 %. It was surprising that 7 % animals had no possibility go to any yard. Some horses walked to both large and small yard or to both small yard and on pasture. Many horses were utilised recreationally (48 %), on jumping (9 %) and military (8 %). Team of horses, dressage, western riding, horse racing and combination of utilisation occurred from 2 to 13 %.

In course of my work I found, that if a horse have manifested stereotypical behaviour for a longer time, probably it will not able to get rid of it. We can just try to limit its exhibition. Decreasing of this behaviour can be reached in various ways for example: to increasing rate of work, prolongation of stay on pasture, limit of submission of gain feed, integrate of a horse to herd or to provide a companion, a change of type of housing and bedding, eventually placing mirrors or toys in the box. Equipments for physical limitation of horse (chains, collars, anti - weaving bars, muzzle etc.), operations or medicaments belong to used strategies for reduction of problem behaviour. These methods are in a lot of cases ineffective and they can make worse mental condition of horse because they limit physical performance of behaviour. As emerged from research the most important and the best treatment of stereotypical behaviour is prevention whose basis should be creation of environment the most similar to natural conditions for horses.

Key words: stereotypical behaviour, horse, prevalence, abnormal behaviour, prevention, treatment

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Cíl práce.....	2
3. Literární rešerše	3
3.1. Definice pojmu	3
3.1.1. Příčiny stereotypního chování	4
3.1.2. Prevence a léčba.....	8
3.2. Projevy	11
3.2.1. Klkání (cribbing, crib-biting).....	11
3.2.1.1 Příčina	12
3.2.1.2 Prevence a léčba.....	13
3.2.2. Tkalcování (weaving)	16
3.2.2.1 Příčina	16
3.2.2.2. Prevence a léčba.....	17
3.2.3. Seběpoškození (self - mutilation)	19
3.2.3.1 Příčina	20
3.2.3.2 Prevence a léčba.....	21
3.2.4. Ostatní typy stereotypů	22
4. Metodika	26
5. Výsledky	27
6. Diskuze	29
7. Závěr	30
8. Seznam literatury	31
9. Seznam příloh	34

1. Úvod

Domestikace koně probíhala cca 5000 - 4000 let př.n.l. Od této doby je kůň chován v zajetí. Člověk koně postupně omezil v jeho přirozeném chování a pohybu. Tím, jak se v průběhu staletí měnilo využití koně, jeho výkonnost, tak se současně začaly objevovat změny v chování koní. Mnoho změn, které jsou přisuzované domestikaci, nejsou fixovány geneticky, ale pouze odrážejí nepřirozené podmínky chovu (Víchová, 2005). Následky života v nepřirozených podmínkách způsobují celou řadu problémů, které jsou ve svém důsledku nežádoucí např. stereotypní chování. Stereotypní chování se projevuje nejen u koní, ale u mnoha jiných druhů zvířat držených v zajetí. Je možné ho běžně pozorovat např. v zoologických zahradách.

Problematika tohoto chování u koní byla popsána již v první polovině 19. století konkrétně roku 1831 D'Arbovalem, který zkoumal příčiny chronického kolébání (Duruttya, 2005). V minulosti bylo toto chování nazýváno nectností, zrážlivost nebo zlozvyky koní.

2. Cíl práce

Náplní mé práce je vysvětlit pojem stereotypní chování, přiblížit jeho nejčastější příčiny a popsat jednotlivé projevy. Dále pak u každého typu se zaměřuji na konkrétní příčinu, léčbu a prevenci. Vzhledem k tomu, že má práce je charakteru vědecké práce, prováděla jsem výzkum stereotypního chování menšího rozsahu.

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jaké je rozšíření stereotypů v našich podmínkách, v jakém prostředí se takový to kůň pohybuje, zda má přístup na pastvinu, do výběhu, jak je využíván, kde je ustájen a v jak velké stáji je umístěn. Zaměřila jsem se pouze na prostředí, neuváděla jsem věk, plemeno, pohlavní příslušnost, podmínky odstavu atd.

3. Literární rešerše

3.1. Definice pojmu

Stereotypní chování je také označováno jako neadekvátní, opakující se, problémové, dokonce podle Williamse (1995) jako neurotické. Mnohdy je stále ještě používán výraz stájové zlozvyky. Tento výraz je však podle Mills a Nankervis (1999) nesprávný, protože pak může vnutit myšlenku, že je něco špatného s povahou koně. Ačkoliv koně mohou vykonávat chování, které se nám nelíbí, není to jejich chyba, spíše to může být reakce na prostředí. Možný důvod podle Mills a Nankervis (1999), proč se používá termín zlozvyky je proto, aby lidé mohli ospravedlnit některé kruté léčby - zacházení na zvládnutí tohoto chování např. používání pichlavého nákrčníku.

Stereotypy byly dlouho považovány za nežádoucí, protože jsou nejen esteticky neatraktivní, ale mohou také způsobit problémy fyzického zdraví zvířete. Koně mohou hubnout z důvodu vyššího energetického výdeje, který je způsoben výkonem stereotypů a také mohou být ohroženy jejich sportovní schopností (Stalder, 2002). Podle Stachové (2002) někteří odborníci považují toto chování za chorobu.

Někteří autoři stereotypy nazývají OCD (obsessive - compulsive disorder), což v překladu znamená obsedantně - kompulzivní choroba. Tento odborný výraz byl vybrán, protože je podobný znakům lidské mentální nemoci stejného jména. Obsedantně-kompulzivní choroba patří k úzkostným poruchám a je poruchou chronickou. Pacient má nutkání vykonávat určitý soubor činností (kompulze), které jsou také běžně nazývány rituály. Člověk, který trpí obsedantně - kompulzivní poruchou, bude mít pocit nesnesitelné úzkosti (např. že se jeho blízkým nebo jemu něco hrozného stane), dokud nevykoná kompulzi. Tyto kompulze mohou být patrné navenek nebo se mohou odehrávat v mysli.

Mills a Nankervis (1999) nesouhlasí s používáním tohoto výrazu, protože je to diagnostický termín. To znamená, že naznačuje něco o tom, co se děje uvnitř koňské hlavy. Z hlediska popisu chování je užitečné mít výraz, který popisuje chování před tím, než jsme zkusili popsat motivaci chování. Jestliže má zvíře OCD, říkáme, že má kompulzi a nutkání. Nutkání je trvalá myšlenka, která podmiňuje průběh chování. My ale nevíme, co si koně myslí, takže tento popis je odhad neznámého. Při používání diagnostického výrazu pro všechny typy tohoto chování naznačujeme, že to jsou stejné poruchy jejichž příčinou je stres. Tato myšlenka je jednoduchým důvodem pro stereotypní chování a je dodržována některými

vědci. Nicméně opakující se chování se vyskytuje v mnoha lidských nemocech zahrnující schizofrenii a autismus, tak proč bychom měli předpokládat jednu běžnou příčinu u zvířat. Pro to neexistuje důkaz.

Existuje celá řada definic tohoto typu chování. Dušek et al. (2007) uvádí, že stereotypní chování jsou neobvyklé, nežádoucí poruchy s abnormálními projevy v chování koní vyvolané nefyziologickými podmínkami jejich existence. O stereotypním chování můžeme hovořit jen tehdy, pokud se abnormální chování neustále opakuje (McGreevy, 1997). Je neměnné a očividně snižuje výkon a hodnotu koně. Zdivočelí koně - mustangové jsou známí kopáním, okusem dřeva a žráním půdy (tzv. geofágií), takovéto chování má svou funkci. Je to stávající část normálního repertoáru chování koní. Stereotypní chování, jak uvádí Mills a Nankervis (1999) a Dodman et al. (2005), je disfunkční. Vyskytuje se u všech hospodářských zvířat, u zvířat v zoologických zahradách a v zájmových chovech.

Stereotypní chování typicky zahrnuje motorické vzory spojené s druhově specifickým chováním, které zahrnuje aspekty jídelního, lokomočního a sexuálního chování. Stereotypie spojené s příjmem krmiva zahrnuje klapání pysky, skřípání zuby, okus dřeva, plazení jazyka, klkání a polykání vzduchu (aerophagii). Někteří autoři tyto dva termíny nerozlišují. Lokomoční stereotypie jsou manéžový pohyb, který se někdy rozděluje na chození v boxu, chození ve výběhu a otáčení, pak sem dále patří hodinaření, hrabání a pohazování hlavou. Masturbace a sebepoškozování neboli automutilace jsou spojené se sexuálním chováním (Dodman et al., 2005). Existují pak ještě pasivní stereotypie a to jsou například letargie, apatie, deprese apod. (Dušek et al., 2007). Některé příčiny stereotypního chování jsou stejné pro všechny typy.

3.1.1. Příčiny stereotypního chování

Příčin tohoto chování je velmi mnoho od managementu, genetických predispozic, stresu, špatného zdravotního stavu, plemene, pohlaví až po frustraci. Podle Mills a Nankervis (1999) je nemožné poskytnout pouze jednu příčinu stereotypního chování. Stereotypní chování je nediodagnostikovaným stavem. Je to kombinace mnoha rizikových faktorů. Málo průzkumů, které byly provedeny, bylo schopno oddělit rizikové faktory a rozdílné formy stereotypů u koní.

Některé studie uvádějí, že je významně vyšší rozšíření stereotypů v populaci plnokrevníků v porovnání s ostatními plemeny (Nicol, 2000). Možnou příčinou je to, že tato

populace má mezi sebou menší sociální kontakt, méně volného pohybu venku, delší tréninkové období a více koncentrovaného krmiva. U některých krevních linií tohoto typu koní se častěji objevuje problémové chování než u jiných plemen. Je těžké rozlišit rozdíl mezi prostředím a tréninkem. Ve Velké Británii jsou udávána spojení mezi celkovým rozšířením stereotypů u plnokrevníků a provedením stáje - hlavně konstrukcí, typem podestýlky a menší dávkou objemného krmiva než je 6,8 kg na den (Nicol, 2000).

Koně se v přírodě živí pastvou. Jejich trávicí trakt je proto přizpůsoben téměř kontinuálnímu příjmu menších dávek krmiva. Tím, že jim jejich denní krmnou dietu rozdělíme na pouhé tři, dokonce někde jen dvě, dílčí dávky, výrazně narušíme jejich vrozenou potřebu doplnění objemné potravy. Dále také velice záleží na skladbě krmné dávky. Většinou je příliš bohatá na energii a chudá na vlákninu. Omezení objemu krmiva je snad pro koně mnohdy závažnějším problémem, z hlediska stereotypů, než omezení pohybu (Stachová, 2002). Jednou z možností, jak se vyhnout nebo aspoň omezit toto chování na minimum, je rozdělit denní dávku na mnohem více menších dávek a zvýšit množství objemného krmiva. Víme, že většina orálních stereotypií, je spojena s pocitem hladu. Pokud tato potřeba není uspokojena, kůň se chová jako by žral a pokud žrát nemůže, tuto činnost opakuje až se stane zvykem.

Další možnou příčinou vztahující se k potravě je nedostatek bílkovin tzv. malnutricie. Následkem je, kromě výskytu stereotypií, zvýšený výskyt strachových reakcí, útočnosti, narušení sociálního chování a poruchy učení. K návratu k normálnímu chování nedochází do konce života, dokonce v řadě případů se přenáší negenetickou cestou na potomstvo. Postižená zvířata při následné správné dietě vykazují stejnou růstovou křivku jako zvířata nepostižená (Bartošová, 2009).

Hypotézou je, zda stresové hormony (jako je ACTH a glukokortikoidy) mohou aktivovat stereotypní chování. Zatím o tom nejsou žádné důkazy, ale také není mnoho studií, které by se tím zabývaly.

Existuje mnoho pokusů zkoumajících, zdali stereotypy napomáhají koním vyrovnat se s prostředím, ale je těžké získat důkaz. Klíčovou prognózou je, že stereotypní zvířata by měla mít nižší hladinu stresu buď celou dobu, nebo přinejmenším během záchvatu stereotypie, než nestereotypní koně vystavení stejnému prostředí. Výzkumy zjišťovaly srdeční frekvenci, hladinu plazmového kortizolu a plasmových beta-endorfinů, ale výsledky byly ostře konfliktní. Některé studie nenalezly rozdíl v základní hladině mezi stereotypními a normálními koňmi (Mills a Nankervis, 1999). Například podle Stachové (2002) je výkon některých stereotypií spojen s uvolňováním přírodních tělesných analgetik (endorfinů a

enkefalinů), které vyvolávají pocity štěstí. Odborníci, kteří se zabývají stereotypním chováním u zvířat popisují, jak jsou postižení jedinci tímto chováním uchvácení. Lze to přirovnat s lidskou závislostí na drogách. Uvádí se, že v obou případech dochází ke zvýšení hladiny endorfinů, což jsou peptidy (látky podobné bílkovinám), které se normálně nacházejí v mozku. Jsou podobné opiátům a jejich funkcí je snižovat bolest a “zlepšovat” náladu v reakci na stres. Při výkonu tohoto chování hladina endorfinů stoupá. Nikdo ve skutečnosti neprokázal, zda koně provozují stereotypy proto, aby “získali endorfinovou odměnu”.

Jednou z překážek je, že stereotypní koně, před tím než se u nich vyvinou stereotypy, mohou reagovat citlivěji než normální koně. Počátek stereotypů může redukovat hladinu stresu na normální, ale to je prokazatelné, pokud byly zahájeny dlouhodobé studie dříve než se u koně toto chování vyvinulo (Mills a Nankervis, 1999).

Někteří autoři se zabývali hypotézou, že stereotypní koně vykazují rozdílnou autonomní regulaci tepové frekvence a ta se u těchto koní snižuje, pokud vykonávají stereotypní chování. Cílem studie Normanda et al. (2007) bylo vyzkoumat reakci tepové frekvence na grooming u stereotypních a nestereotypních koní. Zjistili, že nestereotypní koně prokazovali podstatný pokles tepové frekvence v reakci na grooming, zatímco stereotypní koně prokazovali významný růst. Zjištění, že masáž má opačný účinek na tepovou frekvenci u stereotypních jedinců, bylo neočekávané. Tyto výsledky naznačují rozdíly v ladění autonomního nervového systému mezi oběma skupinami koní. Výzkum prokázal, že masáž by měla být používána na redukci stresu u koní. Grooming tedy získal kromě funkce ochrany proti parazitům funkci redukce stresu u sociálních zvířat.

Dalším problémem, který je možnou příčinou stereotypií, je nedostatek pohybu. Kůň je evolučně přizpůsoben k neustálému pohybu po rozlehlých pláních a k pasení. Zavřeme-li koně do omezeného prostoru, jako je např. box, tak u mnohých koní instinkty nedovolí, aby se zklidnili a jsou tak odkázáni k životu ve stálém stresu. V malém uzavřeném prostoru jsou v úzkých, a protože nemohou utéci, útočí na člověka, jiného koně nebo sami na sebe. Když kůň zpanikaří, tak se snaží utéci, jak mu velí přirozený pud a je schopen se velmi vážně zranit (Sychra, 2008).

Samozřejmě ne každý kůň vystavený stresujícímu prostředí vyvine stereotypní chování. Genetické faktory mohou zvyšovat individuální náchylnost. Metoda dědičnosti zatím není jasná, hypotézou je, že toto chování se dědí dominantním genem, protože 25 % potomků od jednoho klkajícího rodiče a 50 % potomstva od obou klkajících rodičů předvádí stereotyp také. Pokud kůň má prarodiče nebo sourozence, ale ne rodiče, se stereotypním chováním, jejich šance na vývoj tohoto chování byla 25 %, ale jestliže jeden nebo druhý z rodičů měl

stereotyp, šance vzrostla na 60 %. Pokud oba rodiče předváděli stereotypní chování, riziko bylo 89 %. Chování těchto koní zdůrazňuje, že stres z prostředí jako je chudé sociální prostředí či omezení nebo nedostatek příležitosti pastvy dovoluje klkací chování pokud je kůň geneticky citlivý. Bezprostřední podnět je sladká chuť, která uvolňuje endogenní opiáty např. u dětí (Bowling a Ruvinsky, 2000).

Dodman et al. (2005) provedl studii, ve které zkoumal, jestli by mustangové více nebo méně předváděli stereotypní chování v zajetí než koně, co jsou takto chováni od malička. Jestliže stres z prostředí by měl být jedinou příčinou, mustangové by měli mít vyšší výskyt tohoto chování z důvodu omezení jejich volného pohybu. Nicméně, jestliže nepřirodní stresy, jako jsou raný odstav nebo sociální izolace v časně fázi vývoje, jsou nápomocné vývoji stereotypního chování, tak můžeme očekávat, že mustangové by neměli předvádět žádné stereotypní chování nebo jen minimálně. Šest z 243 zdokumentovaných koní provádělo alespoň jeden typ stereotypního chování. Pět ze šesti koní předvádělo pouze jeden. Jeden chození v boxu, jeden chození ve výběhu a tři klkání. Jeden kůň předváděl tři typy tohoto chování: chození v boxu, chození ve výběhu a tkalcování. Celkový počet výskytu stereotypního chování byl tak 2,4 % (6 z 243). Výskyt klkání byl 1,2 %, výskyt lokomočních stereotypů byl také 1,2 %. To naznačuje, že mustangové mohou vyvíjet méně stereotypií a mohou se rozdílně vypořádat se stresem z prostředí než domestikovaní koně, protože už jako hříbata jsou schopni zajistit si chování v přirozeném prostředí během jejich časného vývoje.

Někteří koně jsou nervóznější, mají v sobě mnoho energie. Jsou frustrovaní, pokud nemají dostatečný prostor nebo dostatek činnosti, nudí se, protože se jim nedostává patřičné množství vnějších podnětů. Některá chování, která se objevují a vypadají jako budoucí stereotypy, se vyskytnou spontánně ve svém posledním stadiu (Mills a Nankervis, 1999). Pravděpodobně to svědčí o fyzické nemoci. Toto podezření vždy vyvstává v podmínkách, kde se v chování objevuje budoucí nezávislost na vlivech prostředí. Od této hypotézy může být odvozeno, že poslední stádium stereotypů představuje nějakou formu psychické nemoci. Podobá se to stavu, kdy lidé ve stadiu chronické úzkosti mohou vyvinout obsedantně-kompulzivní poruchu. Nicméně některé stereotypy mohou být známkou základní systémové nemoci.

Další příčinou vývoje stereotypů může být stres březí matky. Ten se přenáší na mládě a má dlouhodobé následky dávno po skončení působení stresu v intrauterinním období. Prenatální stres vyvolává: zvýšená koncentrace zvířat, nestabilní sociální podmínky, omezení pohybu, spánkový deficit, nedostatek potravy, přílišné osvětlení a způsob zacházení za strany člověka. Prenatálně stresovaná zvířata vykazují abnormální projevy chování (sebepoškození, non-nutritivní orální aktivitu), zhoršenou schopnost učit se, retardovaný

vývoj motorických funkcí a problémy s sociálním, mateřským a sexuálním chováním. Nejdůležitější období pro vyvolání následků stresu je poslední třetina březosti, cca 8 - 11 měsíců (Bartošová, 2009).

Rizikovým obdobím je také odstav hříbat. V studii, která se zabývala souvislostí mezi typy odstavu a následným vývojem stereotypů v pozdějším věku koně, bylo zjištěno, že výskyt stereotypů byl nejnižší u hříbat odstavených pozvolně na pastvině (Waran, 2002). Oproti tomu existují studie, které dokazují, že hříbata na pastvině již začala vykonávat stereotypy před odstavem (Nicol, 2000).

Mnohdy se uvádí jako příčina stereotypů frustrace. Podle Webstera (2009) frustrace nastává ve chvíli, kdy je zvířeti odepřena možnost chovat se podle svých motivačních potřeb pro dosažení žádoucí odměny (např. hřebec, kterému je odepřen přístup k blízkým samicím, je frustrován). Vzhledem k tomu, že existuje mnoho příčin stereotypního chování jeho léčba je často velmi obtížná.

3.1.2. Prevence a léčba

Za základní cíl programu léčby se často považuje odstranění příčiny problému, ale to není vždy možné. Někdy nevíme, co je příčinou problému a tak nejsme schopni ho odstranit (Mills a Nankervis, 1999). Existuje několik možností, jak řešit stereotypy např. odstranit příčinu, přesměrovat vnímání prostředí na jinou neproblémovou oblast nebo povzbudit jiného chování, čímž se sníží čas, který kůň stráví výkonem stereotypu. Zlepšení prostředí by měl první krok u koní, kteří trpí tradičními stereotypy (Nicol, 2002). Mezi základní strategie léčby patří zařízení na fyzické omezení koně, operace, podání medikamentů, úprava ustájení a krmiva, změna pohybového režimu a tréninku, umožnění sociálního kontaktu a použití hraček. Některé typy léčby, které účinně eliminují problém však mohou způsobit zhoršení psychologické situace (Mills a Nankervis, 1999).

Mezi prostředky na omezení koně patří např. klkací řemen, elektrický nákrčník (který je na dálkové ovládní) a náhubek u klkajících koní, pouta na přední nohy, mříže u tkalcujících jedinců, spoutání, gumový košík u sebepoškozujících zvířat nebo nosní síť. Tyto pomůcky a jejich použití je nutné posoudit podle zákona č. 246/1995 Sb. na ochranu proti týrání zvířat.

Obr.1 Nákrčník s destičkou

(sporting-goods.pricegrabber.com/grooming-stab...)

Obr. 2 Košík proti klkání

(www.grazingmuzzles.co.uk/cribbing.htm)

K operativním zákrokům, které by měly zamezit stereotypnímu chování, náleží myektomie u klkání a kastrace u sebepoškozování. Tyto metody jsou ale v mnoha případech neefektivní (Mills a Nankervis, 1999). Opět je otázkou, zda nejsou v rozporu se zákonem č. 246/1995 Sb. na ochranu proti týrání zvířat.

Mezi další možnosti patří mechanické zabránění výkonu stereotypního chování. Lze odstranit předměty, o které se kůň při klkání opírá, o které se zraňuje nebo které okusuje. Také je možné pobít kovem povrchy ve stáji nebo je natřít přípravky proti okusu a klkání obsahující hořké látky, které koním nechutnají.

Další léčebnou metodou je podání medikamentů. Používá se u těchto typů abnormálního chování: tkalcování, klkání a sebepoškozování. Jejich úspěšnost je různá, a u některých léčiv není ještě známá. Tyto léky fungují na principu sedace, blokace opiatových receptorů nebo tricyklických antidepresiv.

Příjem krmiva se stává v současných umělých podmínkách odchovu zvířat tou nejvýznamnější aktivitou, nejdůležitější událostí v jejich denním režimu (Duruttya, 2005). Podání menšího množství objemného a vyššího podílu koncentrovaného krmiva souvisí se zvýšením rizika vývoje stereotypů (Mills a Nankervis, 1999). Koncentrované krmivo také může měnit rovnováhy dopamin - ergních a serotonin - ergních neurotransmiterů, které regulují začátek tohoto chování a jejich koncentráty skrz jejich sladkou chuť zlepšují produkci beta endorfinů (McDonnell a Mills, 2005). U hříbat po odstavu, která dostávala koncentrované krmivo, bylo čtyřikrát vyšší riziko vývoje stereotypů než u hříbat, která nedostávala koncentrované krmivo. Ideální prevencí se tedy zdá být krmení koně objemným krmivem ad libitum s neomezeným přístupem k soli a minerálům.

Je vhodné, aby se kůň v boxu nenudil. Jednou z možností je poskytnout mu nějakou hračku, liz, vizuální kontakt se sousedním koněm nebo zrcadlo. Existuje mnoho typů hraček

pro koně, většinou jsou to předměty k zavěšení nebo balóny. Mnohdy je třeba vybrat vhodnou hračku, každý jedinec upřednostňuje jinou. Musíme pečlivě prověřovat přijatelnost hraček pro koně, které z lidského pohledu vypadají atraktivně a účelně. Některé hračky ve skutečnosti mohou zvýšit frustraci a mohou situaci spíše zhoršit.

Obr.1 Jolly Ball For Horses

(http://inventorspot.com/articles/horses_red_uce_stress_horseplay_c_6563)

Obr.2 Equi-Spirit Soccer Ball

(http://inventorspot.com/articles/horses_red_uce_stress_horseplay_c_6563)

Důležité je i umístění koně ve stáji. Nižší výskyt tkalcování byl prokázán v boxu s půlenými dveřmi a pohledem do sousední stáje a v boxu, kde kůň viděl do všech stran (Cooper et al., 2000). Tkalující koně byli ustájeni ve stáji, kde mohli vidět ven jen po stranách nebo dodatečně vzadu, což umožňovalo větší kontakt se sousedním koněm. Výskyt tkalcování byl významně omezen, když koně měli víc příležitostí pro sociální interakce se svými sousedy a snížil se k nule, pokud byla otevřena čtyři okna (Nicol, 2000). Zvýšený výskyt tohoto chování byl zjištěn v boxu, kde kůň vidí na přípravnu s krmivem, nebo tam, kde okolo chodí často koně do výběhu.

Důležitý je dostatek pohybu a šetrné zacházení, které má převládnout nad použitím donucovacích prostředků (Dušek et al., 2007). Koně, který trpí tímto chováním je nutné dostatečně zaměstnat, upravit mu tréninkový plán, umístit ho (pokud je to možné) na pastvinu, alespoň na část dne. Ale neměl by tam být sám, to by zvýšilo frekvenci projevu stereotypního chování. Měli bychom mu poskytnout jako společníka jiného koně, poníka, kozu, ovci nebo například osla (Duruttya, 2005). Opakující se lokomoční chování jsou údajně častější mezi koňmi držnými v malých až středně velkých výbězích menších než 1,5 ha a také je velikost výběhu spojena s omezením cvalu. Pohyb může mít homeostatickou funkci u koně (McDonnell a Mills, 2005).

Měli bychom se spíše zaměřit na prevenci stereotypního chování. Protože pokud kůň vykonává víc než jeden stereotyp, tak odstranění jednoho typu může urychlit vývoj modifikovaného nebo alternativního stereotypu (Waran, 2002). Hříbata a mladí koně jsou

obzvláště citlivá skupina, ale riziko může být omezeno udržováním příležitostí pro sociální kontakt, obzvláště během odstavu a okamžitě po něm, žráním vysoké dávky objemného krmiva a poskytnutím minima koncentrovaného krmiva na udržení zdraví (Nicol, 2000). Mustangové vyvíjejí méně stereotypního chování a mohou se vypořádat rozdílně se stresem z prostředí než domestikovaní koně, protože jako hříbata jsou schopní zajistit si chování v přirozeném prostředí během jejich časného vývojového období (Dodman et al., 2005). Nejlepším způsobem prevence se zdá být pastevní odchov hříbat a pozvolný odstav. Existují však studie např. Nicol (2000), které dokazují, že na pastvině hříbata začala vykonávat stereotypy před odstavem. Prevence ovšem předpokládá vytvořit koni bohaté podnětové a sociální prostředí, které se co nejvíce blíží prostředí pro koně přirozenému (Tykalová, 2004).

3.2. Projevy

Mezi projevy abnormálního chování koní patří tzv. aktivní a pasivní stereotypy. Mezi aktivní se nejčastěji řadí hodinaření, klkání, polykání vzduchu, okusování dřevěných výplní boxů, kopání, žraní steliva (pokud není způsobeno nedostatky ve výživě), plazení jazyka, broušení řezáků o kovové části stání, skřípění zubů, klapaní pysky, zívání, dření ohonu (s vyloučením zdravotních a parazitárních příčin), sebepoškozování, manéžový pohyb, hrabání, vzpurnost a pohazování hlavou. Pasivní stereotypy jsou letargie, deprese, apatie a spavost. Stereotypy u koní se značně liší procentem času, který kůň stráví touto aktivitou, silou a vytrvalostí, s kterou je chování předváděno (Haupt a McDonnell, 1993).

3.2.1. Klkání (cribbing, crib-biting)

Klkání je abnormální chování, při kterém kůň vtáhne hrtan dlouhými svaly krku a za slyšitelného klkavého šelestu nasává vzduch do násilně otevřené přední části jícnu. Klká buď s hlavou opřenou o žlab tzv. s opěrou nebo volně bez opěry (Dušek et al, 2007). Klkání bez opěry je mnohem frekventovanější. Kůň může v extrémních případech tuto aktivitu vykonat 3000 - krát během cyklu 24h (Duruttya, 2005). Ačkoliv je nejčastěji pozorované uvnitř stáje, je klkání také docela běžné s pomocí ohrady, i když je kůň venku na pastvě. Množství vzduchu, kterého se kůň nahlává je větší při klkání s opěrou než bez ní. McDonnell a Mills

(2005) však tvrdí, že prosvěcováním rentgenovými paprsky se ukázalo, že jen velmi malé množství vzduchu, pokud vůbec nějaký, se během klkání dostane do jícnu. Klkání se často vyskytuje během nebo ihned po podání koncentrovaného krmiva. Existuje období příjmu koncentrovaného krmiva a období jídelního nedostatku, tzv. pocit ochuzení, kdy se snižuje kyselost žaludku, která může mít za následek různá onemocnění. Klkání může funkčně snižovat kyselost trávicího traktu a také může omezit přívod slin. Vysoká dávka objemného krmiva může zmenšit dobu dostupnou pro předvádění stereotypií nebo pro motivaci, protože objemné krmivo je přeměňováno ve stěvě a zaplňuje ho.

Následkem klkání je většinou množství problémů, které mohou ovlivnit zdravotní stav jedince. Jedná se především o opakovaný výskyt kolik, plynatosti, zánětů žaludku, nechutenství, nedostatečného příjmu krmiva a následné zhoršení kondice, u mladých zvířat zaostání ve vývoji. Při vyrušení jedince je výkon stereotypního chování obvykle na krátkou dobu přerušen (Duruttya, 2007). Na existenci tohoto typu chování u koně ukazuje nepravidelné a nefyziologické obroušení řezáků na horní a dolní čelisti tzv. klkavý skus.

3.2.1.1 Příčina

Klkání bylo pozorováno u 10,5 % koní a vykytovalo se v nápadně ranném věku. Střední hodnota věku počátku klkání byla jen 20 týdnů. Z toho usuzujeme, že v mnoha případech hříbata začínají klkat před tím, než jsou odstavena, už venku na pastvině. Jediný zásah managementu byl, že tato mladá zvířata dostávala přídavek koncentrovaného krmiva. Někteřím hříbatům bylo dovoleno uždibovat z dávky matky ve stáří pár dní. Jiným bylo podáno koncentrované krmivo krátce po odstavu, aby se seznámili s novou dietou a snížilo se riziko pomalého růstu během odstavu. Dokonce hříbata po odstavu, která dostávala koncentrované krmivo, měla čtyřikrát vyšší rizika vývoje klkání než hříbata, která nedostávala koncentrované krmivo. Epidemiologická data naznačují, že nízká dávka objemného krmiva a mnoho koncentrátu jsou hlavní rizikové faktory pro klkání. Proto můžeme předpokládat, že vysoká dávka objemného krmiva může omezit čas dostupný pro předvádění stereotypů (Nicol, 2000).

Samostatně odstavená hříbata jsou ve větším riziku vývoje stereotypů než ve skupině - odstavená hříbata, protože produkují dostatečné množství slin na pufrování svého žaludečního obsahu. Napětí během výkonu klkání může být alternativní metodou stimulace produkce slin, přestože tuto hypotézu zbývá pečlivě otestovat (Nicol, 2000). Avšak Mills a Nankervis (1999) se domnívají, že skupina odstavených hříbat může být víc náchylná k orálním stereotypiím.

Klkání se vyskytuje častěji u dostihových a drezurních koní, než u koní využívaných k vytrvalostním sportovním disciplinám (Nicol, 2000). Je to proto, že dostihoví a drezurní koně tráví více času ve stáji, jejich trénink je sice intenzivnější, ale kratší.

Další příčinou může být samozřejmě nuda, nedostatek zábavy, sociálního kontaktu a pastvy.

3. 2.1.2 Prevence a léčba

Existují různé formy řešení stereotypního chování: od izolace koní (z důvodu agresivity k jiným) nebo použití košíku u klkajících koní (obě formy manipulace prostředí), po sedaci koní. Klkání můžeme pouze omezit nasazováním speciálního nákrčníku, izolací a sedací.

Obr.1 **Elektrický nákrčník** Tri-Tronics ViceBreaker H2 Remote Trainer
(www.americas-pet-store.com/.../prodid/923.html)

Dalším řešením je chirurgické odstranění, přetnutí a částečné vyjmutí skupiny svalů ovládajících hrtan tzv. myektomií *musculus omohyoidei*, *m.sternohyoidei*, s neurektomií *ramus ventralis nervus accessorii*. Operace není stoprocentně úspěšná, její efektivita je 70 - 80 %, je však podle Duruttyi (2005) jedinou možností, jak zbavit koně stereotypu. U koní, kteří klkání realizují bez opěry, je ještě nižší procento efektivity tohoto zákroku. Ovšem podle McBridea a Hemmingse (2009) jsou myektomie a neurektomie dvě chirurgické metody, které jsou používány k prevenci chování, odstranění okolních tkáňových nervů nebo odstranění skupin svalů *omohyoidei* a *sternohyoidei*, zabraňuje vhodnému vyklenutí krku podporující sled klkání.

Změnou krmení můžeme snížit výskyt stereotypního chování, cílem je krmit koně co nejpodobněji přirozeným podmínkám. Koně často klkají zapření o dveře boxu, když chtějí na sebe upoutat pozornost. Jedním řešením je, že jim dáme před dveře dostatek sena s dlouhými stonky, aby měli neustále co požírat. Je dobré podávat větší objem sena o nižší kvalitě - s cílem, aby se koně měli čím zaměstnat. Pravdou je, že majitelé ani trenéři nevidí

rádi koně se sennými břichy, ale právě zkrmování relativně velkého množství objemového krmiva nejvíce připomíná přirozenou pastvu (Stachová, 2002).

Stres koně vykonávajícího stereotypy by byl zredukován, kdybychom přesměřovali problém chování pryč z problémového místa směrem k přijatelnému, pak by duševní pohoda vykonavatele zůstala nezměněna (ledaže by předtím sám sebe zranil). Tato technika je nejčastěji používána u koní trpících okusem dřeva nebo klkáním, kdy je kůň trénován používat vhodnou desku, která může být snadno vyměněna. Gumová klkací deska předchází opotřebování zubů a dřevěný panel vyhovuje potřebám koní bez poškozování stáje. Používání takovýchto opatření je důležité kombinovat s vhodným povzbuzením - dodáním odvahy na používání nových doplňků pro zvýšení pozornosti koně (Mills a Nankervis, 1999).

Je nutné, aby se kůň ve stáji nenudil - jednou z možností je pořídit mu nějakou hračku např. kombinovanou s pamlskem, někdy mu stačí schovat do podestýlky mrkev, do boxu umístit nařezané vrbové proutky (kůň je rád loupou a žvýkájí) či plastovou láhev zavěšenou na provázku, která koně zaměstná (Birdová a Parelli, 2004). Kůň by měl být povzbuzen k použití nové hračky, a když objeví, že je to přijatelné, odrazení od problémového chování může začít. Někteří koně se odnaučili klkat, když jim majitelé pověsili do boxu míč, se kterým si hráli a zapomněli na klkání. Existují různé hračky pro koně - většinou jsou to předměty k zavěšení, mnohdy jen je třeba vybrat vhodnou hračku, neboť každý jedinec upřednostňuje jiný typ. Musíme pečlivě prověřovat přijatelnost hraček pro koně, které mají z lidského pohledu zajímavý vzhled. Některé hračky ve skutečnosti mohou zvýšit frustraci a mohou situaci spíš zhoršit (Mills a Nankervis, 1999).

Obr.1 Závěsný míč pro koně - Wiggly Giggly For Horses,
(<http://inventorspot.com/articles/horses>)

Obr.2 Likit Holder,
(http://inventorspot.com/articles/horses_reducing_stress_horseplay_c_6563)

Je také možné nenásilnou formou odvést pozornost koně poskytnutím nějakého společníka - ovce, kozy, osla nebo dalšího koně. Koně si potřebují vybit energii, proběhnutí a hra s kamarádem nebo kamarády je tou nejlepší metodou. Zdá se, že klkání je možné alespoň do určité míry zmírnit vyvedením koně na celodenní pastvu. Někteří koně opravdu klkají pouze ve stáji.

Další možností je mechanicky zabránit stereotypnímu chování. Lze odstranit předměty, o které se kůň při klkání opírá. Dřevěné povrchy můžeme pobít kovem, to některé koně odradí. Existují pasty proti okusování, které se natírají na dveře, ostění dveří, ohrady apod. Někdy pomůže, když veškerá ráhna či dveře nebo napáječky a žlaby budou mít tvar V - někteří koně mají problém se do nich opřít zuby a omezí to jejich klkání.

Obr.1 **Sprej na povrchy ve stáji** - obsahuje hořké látky odpuzující koně (stopcribbing.com/)

Zajímavé je, že akupunktura, která tlumí dopaminovou aktivitu ventrálního striata (oblast mozku) u hlodavců, také zmírňuje klkání u koní, ale více u zvířat s gastrointestinálními symptomy. Jiné strategie omezení stereotypů zahrnují tlumení nebo předcházení dopaminového přenosu. Toto může znamenat farmakologický přístup, ale také nefarmakologický pomocí akupunktury nebo strategii krmení ad libitum (McBride a Hemmings, 2009).

Klkání může řídit uvolňování endogenních opiátů a přinášet koni pocit radosti. Proto se k jeho omezení používají blokátory opiátových receptorů jako např. naloxin (v dávce 0,02 mg/kg). Naloxin zastaví klkání na příštích 20 minut. Jiný blokátor, naltroxin, podaný intravenózně (0,04 mg/kg) potlačí klkání v rozmezí 2 - 7 hodin. Stereotyp je potlačován jen pokud trvá účinek opiátových antagonistů (Haupt a McDonnell, 1993). Problémem je, že farmaceutické přísady mají mnoho doplňkových účinků, např. naloxin je kataleptický a chuťový prostředek, který může potlačit výkon jiných funkčních behaviorálních systémů (Nicol, 2000).

3.2.2. Tkalcování (weaving)

Tkalcování je jeden z nejčastějších stereotypních projevů u koní. Také se současně jedná o jeden z nejdéle známých a zdokumentovaných typů stereotypního chování. Synonymem pro toto chování je hodinaření.

V průběhu tohoto chování má kůň široce rozkročené přední nohy, opakovaně přešlapuje na místě z jedné končetiny na druhou a zároveň kývavě pohybuje hlavou. Zadní část tkalcujícího jedince zůstává při tom nehybná. Někdy je tento pohyb doprovázen rytmickým šviháním ocasu (Duruttya, 2005; Dušek et al, 2007). Někteří koně ještě tkalcování kombinují s manipulací s různými předměty ve stáji (např. posouváním dveří boxu), s krkáním nebo s tichým ržáním. Tkalcování se objevuje častěji u koní vysoko v krvi, ušlechtilých a temperamentních, u chladnokrevníků se vyskytuje velmi málo. Tkalcování nebylo zatím vůbec zaznamenáno u klusáků nebo poníků (McDonnell a Mills, 2005).

Koně, kteří trpí touto stereotypií, déle tráví příděl krmiva, zřejmě vlivem vysoké hladiny úzkosti, neklidu a rozdílem v motivaci k příjmu krmiva (Clegg et al., 2008). U některých koní dochází k poškození pokožky v oblasti hlavy, krku, ocasu a dalších částí těla, obvykle jako důsledek kontaktu se stěnami boxu. Důsledkem může být rozbíhavý postoj předních končetin, poškození vazů, šlach, kloubů a kopyt, nepravidelnost chodů, zejména klopýtání, a také snížená výkonnost (Duruttya, 2007; McBride a Hemmings, 2009). Obvyklá doba trvání tkalcování je od 3 do 8 hodin denně. K nejvyšší aktivitě dochází od 8h. do 13h., pak od 15h. do 19.30h., pokles je v období provozního klidu. Kůň vykoná 30 - 90 cyklů za minutu (Houpt a McDonnell, 1993). Podle výsledků studie Coopera et al. (2000) stereotypní tkalcování nejčastěji předchází rannímu a večernímu krmení a odpolednímu odvedení na pastvu. Duruttya (2007) tvrdí, že hodinaření je kompenzační faktor, náhražka pro uvolnění nahromaděné vnitřní energie. Koně, které něco bolí také mohou tkalcovat, ale pouze dočasně (Houpt a McDonnell, 1993).

3.2.2.1 Příčina

Velmi důležitou roli hraje věk zvířat. Studie u jiných druhů ukazují, že mladí jedinci jsou ovlivňováni svým prostředím ve vyšším rozsahu než starší, mláďata zvířat držených v zajetí mají částečně sklony k vývoji stereotypního chování (Dodman et al., 2005). Hříbata začínají tkalcovat již velmi brzo - středním věkem počátku tkalcování je 60 týdnů.

McAffee et al. (2002) jsou přesvědčeni, že hlavní příčinou tohoto zlovyku je izolace ustájených koní. Hříbata, která byla ustájena individuálně v boxech častěji předvádí

tkalcování a chození v boxu. To může být tím, že hříbata daná po odstavu do boxu inklinují k předvádění spíše pohybové aktivity, kdežto skupina odstávčat předvádí víc kojící typ chování. V těchto případech stereotypní výraz později v životě může být řadou některých forem psychologických návratů k chování spojenému se stresem v ranném období života. Příčina stereotypů nemusí být v současném způsobu ošetřování, krmení, pohybování koní, ale může to být pozůstatek nějaké negativní zkušenosti v časně fázi života.

U koně se rozvíjí hodinaření v případě, že chce udělat pohyb směrem ke krmení či ke svému stájovému druhu, ale nemůže nikam odejít. Celý proces je narušený, kůň jej automaticky opakuje znovu a znovu, kývá u toho hlavou jako by chtěl vykročit (Stachová, 2002).

Tkalcování může kůň vyvinout tzv. systémem odměn: předpokládejme, že jsme připravili našemu koni každodenní krmivo. Kůň může být rozrušen v očekávání toho, co se bude dít, jako např. když vás uvidí přijít a vejít do místnosti s krmivem. Výrazem vzrušení může být přešlapování. Další vývoj pak závisí na tom, kde je umístěn jeho box ve vztahu k ostatním koním a jestli dostane najíst dříve nebo později. A už můžeme být v situaci, kdy neúmyslně povzbudíme koně k vykonávání základů tkalcování. Potom je za tkalcování odměněn alespoň jednou za den. Od té doby bude odměněn tím, že přijdete do stáje, takže si pravděpodobněji může zajistit tento druh chování, kdykoliv se objevíte. Nemusíte ho vždy nakrmit, ale asi stačí jen ho jít pozdravit. Co znamená sociální kontakt s vámi pro koně? Je to odměna. Tak nyní bude tkalcovat, kdykoliv se objevíte. Tkalcování se začíná vyskytovat i v širším rozpětí situací. Ve skutečnosti je ve výběhu velmi málo vzrušení, hladina vzrušení se může stát klasicky podmíněnou specifickými motivačními faktory. Kůň pak tkalcuje, kdykoliv se vyskytne jakékoliv vzrušení bez závislosti na příčině. Tak jak je chování opakováno a jeho asociace zesílena, specifické motivační faktory se stále více stávají nepotřebnými (Mills a Nankervis, 1999).

Opakující se lokomoční chování jsou častější mezi koňmi drženými v malých až středně velkých výbězích menších než 1,5 ha a velikost výběhu je spojena s omezením cvalu. Nedostatek pohybu je také spojený s odrazem zvyšující se aktivity když znovu nastane příležitost, což naznačuje, že cvičení může mít homeostatickou funkci u koně.

3.2.2.2. Prevence a léčba

V současné době není známá metoda, která by zamezila tkalcování. Existují samozřejmě postupy na omezení výkonu tkalcování, jako např. instalování proti - tkalcovacích

mříží, ale mnoho koní tkalcuje i za nimi. Jedna z tradičních metod upřednostňuje spoutání (fixaci) předních končetin. Díky tomu se zamezí širokému rozkročení koní nutnému k realizaci tkalcování.

Obr.1 **Proti - tkalcovací mříže** (www.aps.uoguelph.ca/.../supplement.shtml)

McAffee et al. (2002) jsou přesvědčeni, že hlavní příčinou tohoto zlovyku je izolace ustájených koní, a tak tento problém řešili umístěním zrcadel do stání, což průkazně snížilo stereotypní pohyb po dobu pěti týdnů léčby. Zrcadla napodobila vizuální kontakt s jiným koněm, pozměnila vnímání prostředí a jejich výsledné reakce na ně. Podle McDonnell a Mills (2005) zrcadla mohou přinést zbavení tkalcování během 24hodin u subjektů, kteří byli známí tkalcováním po 15 - 20 let. Byl prokázán účinek důležitosti vzhledu koně v zrcadle a také plakáty koní za krátkou dobu. Toto zjištění je fascinující od té doby, co je o koních známo, že jsou senzitivní na náhražky obrázkové hloubky. Byly zde očekávány rozdíly skutečných koní od jejich obrazových zastoupení. I když použití zrcadel ve stáji neřeší příčinu problému, může to být neocenitelná pomoc welfare sociálně izolovaným zvířatům, která omezuje stres ze sociální izolace (McDonnell a Mills, 2005).

Obr.2 **Stájové zrcadlo** (www.drsfostersmith.com/images/articles/a-horse-stall-vice-3989)

Bylo zjištěno, že četnost tkalcování snižuje úprava a typ boxu. Nižší výskyt se ukázal v boxu s půlenými dveřmi a pohledem do sousední stáje a v boxu, ve kterém kůň viděl do všech stran (Cooper et al, 2000).

Také bylo zjištěno, že v boji proti hodinaření někdy pomůže hluboká podestýlka. "Učte mladé koně změnám!" říkají někteří odborníci podle Stachové (2002). Tvrdí, že pokud budete s koněm už od raného věku neustále cestovat, seznamovat ho s novými předměty, měnit jeho místo ve stáji nebo ho krmit v různou dobu, navyknete ho na změny, které bude i později snášet lépe. Kůň, který měl celý život nalinkovaný podle jednoho schématu, zareaguje na každou náhlou změnu mnohem hůře.

Tricyklická antidepresiva jsou používána k léčbě obsesivně - kompulzivní choroby u lidí a mohou mít terapeutickou cenu pro lokomoční stereotypy u koní. Předběžné výsledky ukazují relativně dlouhotrvající pozitivní efekt v léčbě sedmi koní, kteří předváděli tkalcování a manéžové pohyby (Haupt a McDonnell, 1993).

3.2.3. Sebepoškozování (self - mutilation)

Mezi další projevy stereotypního chování se řadí sebepoškozování, tzv. automutilace. Syndrom sebepoškozování u koní je často zaměňován s poruchami chování, je reakcí na chronickou nebo psychogenní koliku, dermatologické potíže, virové neuritidy, epilepsii a hormonální nerovnováhu, které mají všechny podobné příznaky. Tento stereotyp, rovněž nazýván jako " kousání do slabin", byl popisován jako zraňování sama sebe. Může ještě být spojen se vzpínáním, kopáním zadními končetinami, odíráním, otáčením se, vokalizací a přecitlivělostí na dotek. Nejčastěji se koně koušou do slabin, ocasu, prsou a do končetin, nebo narážejí do stěn boxu (Haupt a McDonnell, 1993). Syndrom je nejčastější u arabských koní, quarterhorse a amerických teplokrevných koní, i když byl viděn u různých plemen. Tyto stereotypy se obvykle projeví u koně ve stáří dvou až čtyř let.

McDonnell (2008) rozděluje sebepoškozování na tři typy I., II. a III. Pravděpodobně nejběžnější forma je typ I. Je to normální odpověď chování na intenzivní nebo chronické nezmírněné fyzické nepohodlí. Projevy zahrnují točení se, kopání, vzpínání se a kousání sama sebe do slabin, břicha, plecí nebo hrudi.

Typ II. je charakterizován jako agrese mezi samci zaměřená sama proti sobě. Vyskytuje se u hřebců a valachů. Chování zahrnuje základní přirozené prvky chování typické

pro souboj hřebců kromě toho, že hřebec sám sebe považuje za protivníka. V přírodních podmínkách stáda koní, když hřebci potkají jeden druhého, předvádějí vysoce stylizovanou a ritualizovanou agresi a průzkumnou interakci. Hřebci stojí u sebe souběžně hlavou k ocasu. V soustředěné pozici a pohyblivém stylu zkoumají oblast slabin, obvykle čicháním a štípáním do slabin a genitálií. Hřebci typicky řičí a kopou, obvykle v odpovědi na štípnutí nebo kousnutí. Také se mohou točit, vzpínat, honit, dupat a chodit kolem sebe v kruzích.

Dodman et al. (2005) naznačil, že sebepoškozovací agrese u koní se jeví podobně jako Tourettův syndrom u lidí, což je vrozené neurologicko – psychiatrické onemocnění (tzn. postihující mozek, konkrétně bazální ganglia). Negativně ovlivňuje hybnost člověka a některé prvky chování (Fiala, 2008).

Sebepoškozování typu III. zahrnuje tišší, často rytmičtější opakující se nebo soustavné chování, např. štípání do rozdílných částí těla, dupání, nebo kopání proti objektům. Zdá se, že tento typ je podobný klasickému koňskému tkalcování, chození v boxu nebo rytmickému stereotypnímu házení hlavou. Chování zde získá podobu ustálených soustavných postupů, které často zahrnují předvídatelný rozvrh. Jeden hřebec, který byl podrobně pozorován v období několika týdnů měl denně záchvaty, které se vyskytovaly na tom samém místě na pastvě v ten samý čas každý den po stejnou dobu, právě jako když někteří koně obcházeli obvod svých stájí ve velmi složitém a stálém vzoru den co den (McDonnell, 2008).

Rozšíření jednotlivých typů sebepoškozování u koní není znám. Celkově bylo ohlášeno sebepoškozování u přibližně 2 % hřebců.

3.2.3.1 Příčina

Duruttya (2005) se domnívá, že příčinou automutilace je frustrace pramenící např. z přesunu do prostoru, který sousedí s boxem klisny, nebo z přemístění jedince do nové stáje. Podle něj je výrazem strachu a nebo stresu. Přítomnost místních klisen v chovu také může někdy zapříčinit zvýšení agresivní soutěživosti mezi hřebci. Odstranění klisen v tomto případě je efektivní opatření prostřednictvím eliminace příčiny problému.

Houpt a McDonnell (1993) tvrdí, že vzniklé neadekvátní chování je spojeno se stresem, frustrací nebo strachem. Záchvaty sebepoškozování typu II. mohou být spolehlivě vyvolány spatřením nebo slyšením jiných hřebců, nebo vypuštěním do výběhu používaného jinými hřebci. Autorka pozorovala několik hřebců se sebepoškozováním, jejichž záchvaty byly kompenzací při vystavení svému vlastnímu zrcadlení na skle nebo ve vodě. Podobně

nahrání zvuku svého vlastního hlasu nebo zvuk jiných hřebců spolehlivě vyprovokovalo řadu záchvatů kousání do slabin (McDonnell, 2008).

3.2.3.2 Prevence a léčba

Tradiční a původní zásahy strategie na omezení sebepoškozování různých typů koní zahrnovaly rozdílné metody fyzických omezení jako např. vidlice na krk, tyče po stranách koně, spoutání, nebo krátké řetězy na omezení motorických vzorů. Samy metody fyzického omezení a ochrany od zranění vzácně redukovaly zjevnou motivaci a neomezily pokusy o sebepoškozování.

Dalším prostředkem na to, abychom předešli vážným zraněním koně je měkký gumový košík na čumák. Koni nezmaříme pokusy vrhání se k slabinám nebo břichu, ale košík podstatně omezuje chňapání po těle a měkká guma předchází poranění, které by vzniklo z tuhého materiálu. Tento košík dovoluje koni normálně pít a docela účinně žrát seno a trávu skrz otvory, ale pomaleji. Takže další výhodou je, že tato pomůcka obvykle významně prodlužuje délku pasení nebo žrání sena, které je pro mnoho zvířat účinným rozptýlením u sebepoškozování typu II. a III. Ochranná pokrývka, plstěné boty, vypolstrované ohrady, které dovolí chování, ale omezení zranění jsou pravděpodobně humánnější přístupy než spoutání, nasazení krčních vidlic nebo jiné fyzická omezování (McDonnell, 2008).

Není neobvyklé pro trenéry použít jako první strategii trestání - formou slovního pokárání, fyzického úderu, elektrických bariér nebo šokových obojků k zastavení sebepoškozovacího chování. Jakýkoliv trest je pro sebepoškozování obvykle kontraproduktivní. Tresty všeobecně zvyšují strach a neklid, které stupňují celkové nepohodlí, které směřuje k zvýšení frekvence a intenzity agrese sama proti sobě.

U hřebce se sebepoškozování může někdy významně zmírnit, pokud je umístěn na velkou pastvinu s jednou nebo více klisnami. V této situaci je typicky zaneprázdněný normálním chováním harémového hřebce - sháněním, zkoumáním a ochraňováním svých klisen. Toto chování odvrátí pozornost od agrese zaměřené proti sobě. Pastva a odpočívání může plně zabrat zbytek denního režimu hřebce. Samozřejmě to není často přijatelné řešení pro intenzivně prošlechtěné nebo příliš využívané hřebce. Jedním z problémů ovšem může být nesnadné a nebezpečné oddělení a hlavně odvedení hřebce od jeho klisen. Mnoho hřebců se bude bránit opuštění svých klisen, přinejmenším poprvé.

Také práce je účinným rozptýlením sebepoškozování typu II. a III. Chování typu agrese zaměřené proti sobě není téměř nikdy pozorováno během práce.

Pro typ II. a III. je kastrace neoficiálně udávána jako prostředek na odstranění sebepoškozování. Je důležité poznamenat, že existuje mnoho případů, pro které kastrace neredukuje nebo neodstraňuje sebepoškozování - vymizení androgenu ne vždy odstraňuje toto chování. Samozřejmě také záleží na věku koně.

Farmakologická pomoc v některých případech může být nápomocná pro zmírnění sebepoškozování typu II. a III. Dlouho působící uklidňující prostředek jako např. fluphenazin může být účinný přes mechanismus sedace. Léky typu imipramin a clomipramin byly shledány užitečnými pro lokomoční a sebepoškozovací stereotypie u koní a jiných domácích zvířat. Hypotéza je, že působí přes účinek na serotonin - ergní systém známý jako ten, který zprostředkovává kompulzivní chování. Nutriční doplněk l-tryptofan (prekurzor serotoninu) je klinicky účinnější v omezení nebo zabránění sebepoškozování a lokomočních stereotypií u koní. Také se používá léčba progesteronem. Dávkování je následující: altrenogest 0,02 ml/kg na den, megestrol acetát 65 - 86 mg/500kg na den a progesteron v oleji 0,4 mg/kg na den. Úspěšnost této léčby nebyla ještě stanovena (Haupt a McDonnell, 1993). Neoficiálně je v některých případech prospěšná anti-androgenními nebo všeobecně uklidňujícími vlastnostmi. Důležitým faktem je, že pokud jsou používány léky brzy, mnoho z nich může pomoci koni vyrovnat se s fyzickým nepohodlím, ale také mohou účinně skrýt symptomy a zdržet určení fyzické příčiny nepohodlí.

Pro hřebce a valachy, u kterých je typ II. a III. sebepoškozování spouštěn pachem a výkaly klisen, mohou být úspěšné postupy na omezení čichových stimulů. Přípravky skrývající pach mohou být aplikovány do nozder. Výkaly by měly být odstraněny ze stájí a pastvin. Bylo zjištěno, že změny v ustájení často mohou omezit četnost a výskyt sebepoškozování (McDonnell, 2008).

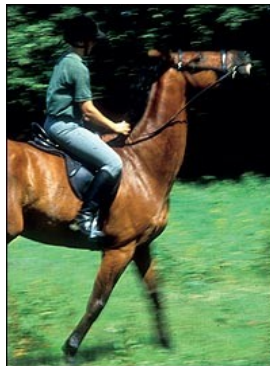
3.2.4. Ostatní typy stereotypů

K dalším projevům stereotypního chování patří manéžový pohyb, pohazování hlavou, okusování dřevěných výplní boxů, kopání, žraní steliva (pokud není způsobeno nedostatky ve výživě), plazení jazyka, broušení řezáků o kovové části stání, skřípění zubů, klapaní pysky, zívání, dření ohonu (s vyloučením zdravotních a parazitárních příčin), hrabání, vzpurnost, letargie, deprese, apatie a spavost.

Manéžový pohyb můžeme definovat jako motorickou aktivitu, která se neustále opakuje - např. chození dokola po boxu. Může se projevit i na pastvině opakovaným

přecházením podél hrazení nebo klusem po stejných trasách ve výběhu. Délka trvání tohoto chování je individuální, avšak mnohdy zabere 25 % dne. Chození v boxu nebylo zaznamenáno u plemene quarterhorse, teplotkrevníků a poníků (McDonnell a Mills, 2005). Problémy se mohou vyskytovat tam, kde kůň vidí cíl, ale nemůže ho dosáhnout. Např. kůň ve stáji není schopný vykonat úzký sociální zdravící rituál s ostatními koňmi naproti němu, které může vidět, cítit a slyšet. Kůň je vysoce motivován zajistit si bližší sociální chování, ale je fyzicky neschopný je vykonat, protože je uvězněn v boxu. Pohled, vůně a zvuk ostatních koní jsou velmi silnými stimuly, které vedou koně k apetenční (vyhledávací) etapě. Co se stane? Kůň získá upevnění v apetenční fázi, zkouší provádět chování, které by normálně vedlo k cíli. To může zahrnovat frustrované pokusy v pokusech jít směrem k partnerovi (společníkovi). Začíná neřešitelný problém, můžeme vidět koně uvězněného v nepřetržitém cyklu apetenčního chování, dokud se nestane něco jiného. Tato situace vytváří perfektní prostředí pro vývoj tohoto chování. Jako alternativu opakování apetenčního chování můžeme vidět chování spojené s frustrací. To může být přeměňováno formou chování, potlačením reakce, rozporným chováním nebo nějakým výrazem agrese (Mills a Nankervis, 1999).

Obr. 1 **Pohazování hlavou** (www.horseandhound.co.uk/horsecare/article.php.)

Při pohazování hlavou kůň vykonává pohyby hlavy a krku nahoru a dolů, periodicky v nepřetržitých záchvatech během dne (Dodman et al., 2005). Náhlý a patrně nedobrovolný záchvat pohazování hlavou je nebezpečný, protože může mít za následek, že kůň s jezdcem ztratí rovnováhu. Doprovodné jevy, např. kýčání a frkání, jsou doprovázeny pokusy koně třít nos o zem, přední nohu nebo nejbližší objekt. Někdy je také pohazování hlavou spojeno s vykročením nebo zvedáním jedné nebo druhé přední končetiny. Pohazování hlavou je rozpoznatelné v každém chodu koně. Bylo zaznamenáno u mnoha koní rozdílného plemene, věku, pohlaví a užitkového zaměření. Bylo pozorováno, že pohazování hlavou má sezónní predispozice, frekvence jeho výskytu je vyšší na jaře a v létě, v zimě je minimální.

U koně, který pohazuje hlavou doporučuje Stachová (2002) vyšetřit, zda neprobíhají nějaká onemocnění svalstva krku a krčních obratlů, dutiny ústní (např. poranění dásní nebo špičáků, vředy), dýchacího ústrojí (např. alergická nebo vasomotorická rinitida, onemocnění vedlejších nosních dutin, přecitlivělost sliznic na drobné částičky), nervového systému (např. bolestivost trojklaného nervu), očí (fotofobie, onemocnění duhovky, poranění sítnice atd.) a uší (svrab, zánět vnitřního ucha, cizí těleso v uchu). Pokud některá z podmínek neléčitelného chování se vyvine v trvalé stereotypy, které mohou setrvat i po odstranění příčiny (Mills a Nankervis, 1999). Mnoho příčin pohazování hlavou setrvává z nediodagnostikovaných a neléčitelných důvodů a proto se majitelé těchto koní obracejí na alternativní metody léčby. McDonnell a Mills (2005) považují za nejpůlárnějši léčbu pohazování hlavou byliny jako např. echinacea, inhalace balzámu, octu, oleje, potření čumáku před tréninkem, krmení jen senem a trávou a nebo pohybováním koně na jiném místě. Nejeřektivnějši pomocí se zdá být nosní síť, více než čtvrtina uživatelů uvádí dosažení kompletního úspěchu. Dalším léčebným prostředkem je karbaminzepin, který je používán v diagnostice u lidí.

Okus dřeva je chování odlišné od klkání v tom, že dřevo je skutečně polknuto. Okus dřeva může být stereotyp a nebo může odrážet normální snahu nasytit (uspokojit) nutriční potřebu. Kůň, který okusuje dřevo, nemůže být kategoricky klasifikován jako předváděč stereotypů. V některých případech okus dřeva ustal okamžitě, když bylo změněno krmivo (např. pokud byla dostupná sůl). Vysoce koncentrované nebo peletové krmivo a nepravidelné krmení zvyšují výskyt okusu dřeva. Nestravitelná podestýlka může hrát roli v krmivu - divocí koně stejně tak pasoucí se poníci přijímají stromy a keře dokonce, i když je tráva volně dostupná. Okus dřeva se zvyšuje v chladném a deštivém počasí, značí to význam přežití v přijímání keřů v zimě, pokud jsou alespoň trochu dostupné (Haupt a McDonnell, 1993).

Tradiční metody pro omezování okusu dřeva zahrnují eliminaci dřevěných povrchů, jejich pokrytí kovem nebo drátěným sítem., impregnováním odpornými látkami nebo nasazením košíku na pasení. Poskytnutí více podestýlky a méně koncentrátu v krmivu je vhodné, stejně jako je poskytování soli a minerálů ad libitum. Zvýšený trénink může také omezit okus dřeva (Haupt a McDonnell, 1993).

Obr.1 Pasta proti okusu a klkání
(manoequestrian.blogspot.com/2007_10_01_archiv...)

Pokud kůň hrabe nemusí to nutně znamenat, že trpí stereotypem. Hrabání patří do repertoáru přirozeného chování koní (např. vyhrabávání pastvy v zimě, hrabání při příjmu vody, při namlouvacím rituálu, při souboji hřebců, před ohřebením nebo jako projev bolesti při kolice atd.). Stereotypní hrabání je frekventovaná činnost, při které kůň s jednou z hrudních končetin vykonává kývavý pohyb odpředu dozadu. Existuje několik variant tohoto stereotypu: kůň drží ohnutou nohu strnule ve vzduchu, bez pohybu nebo pohyb realizuje ve vzduchu bez kontaktu s podložkou, končetina může opisovat extrémně krátkou dráhu a nebo kopyto setrvává na místě kontaktu s podkladem, v tomto případě se spíše jedná o tlučení do podlahy (Duruttya, 2005). Vyvolat tuto stereotypii může: dočasná nedostupnost oblíbeného krmiva ev. jeho očekávání, nuda, frustrace, netrpělivost zvířete a omezení motorické aktivity. Sklon k hrabání mají také jedinci dlouhodobě izolovaní od vnějšího prostředí. Toto chování slouží také jako prostředek k odreagování nebo uklidnění koně (Duruttya, 2005). Stereotypní hrabání může být omezeno změnou povrchu podlahy v boxu betonovou podlahou předejdeme vyhloubení jam nebo instalujeme silnou gumovou rohož, která nezpůsobí koni poranění končetin. Omezit hrabání může strávení více času venku mimo stáj (Haupt a McDonnell, 1993).

4. Metodika

Ve svém výzkumu jsem sledovala výskyt stereotypního chování u koní. Pokus jsem prováděla formou dotazníku, který jsem rozeslala svým známým - majitelům, chovatelům a jezdcům koní. Dotazník byl sestaven z otázek s jednou nebo více možnostmi (viz. příloha I.).

Tázala jsem se na informace o koních zahrnující typ stereotypního chování, ustájení, typ výběhu, využití a počet koní ve stáji. Zkoumala jsem výskyt klkání, tkalcování, polykání vzduchu, stereotypního hrabání, okusu dřeva, manéžového pohybu (v boxu a ve výběhu), sebepoškozování a pohazování hlavou. Důležité byly informace o tom, kde je kůň umístěn - zda v boxu, volném ustájení, vazném stání nebo na pastvině, do jakého výběhu chodí - malého nebo velkého, zda je občas nebo trvale na pastvině, popřípadě nechodí nikam a s kolika dalšími jedinci je ve stáji. Dále mě zajímalo jeho využití a styl ježdění (anglický styl skoky nebo drezúra, western, rekreační ježdění, spřežení, dostihy, voltiž, vytrvalost nebo všestrannost).

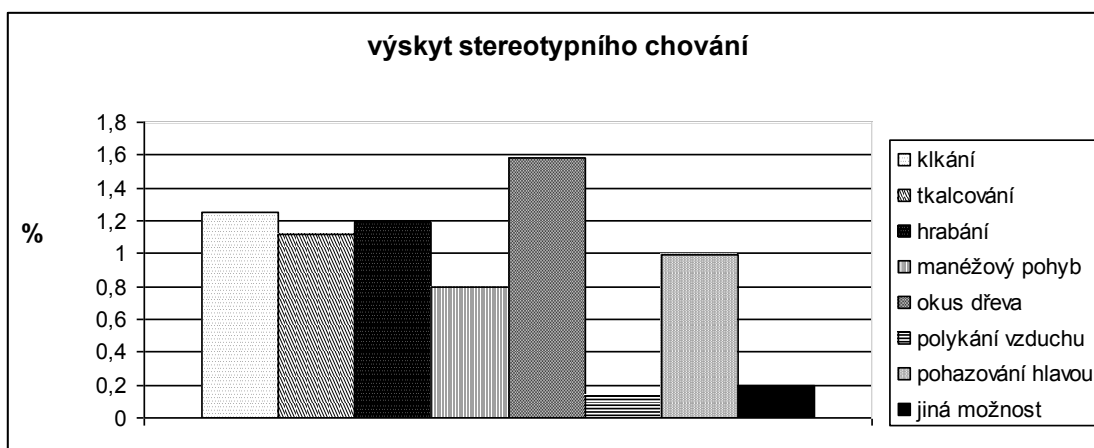
Data, která jsem obdržela, jsem zpracovala procentickými výpočty a výsledky jsem sestavila do tabulek. Následně jsem znázornila graficky souhrnné informace o výskytu stereotypií, způsobu ustájení, systému pastvy a využití koní.

5. Výsledky

Z dotazníků, které jsem obdržela zpět vyplněné, jsem zjistila, že 61 z 842 koní trpí stereotypním chováním. Rozšíření tohoto chování je 7,48 %.

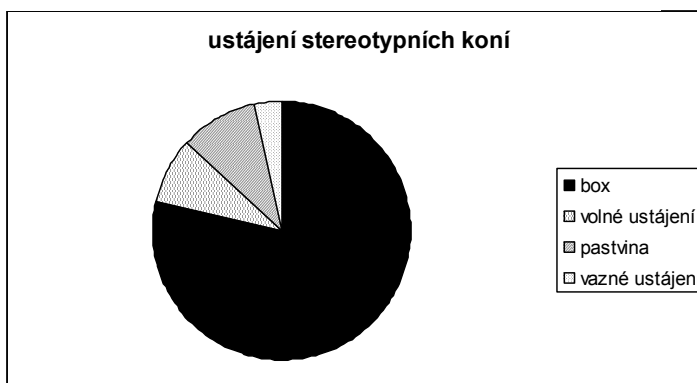
Z 61 koní je pouze jedním typem abnormálního chování postiženo 33 koní (54,1 %). Z toho tkalcování předvádělo 6 koní, klkání 9, hrabání a taktěž okus dřeva 5, chození v boxu 3, pohazování hlavou 2 a polykání vzduchu jen jeden kůň. Patnáct koní předvádělo dva typy (24,6 %). Tři stereotypy ukázalo 7 koní (11,5 %) a čtyři (a více) 6 koní (9,8 %). Nebyl zaznamenán výskyt sebepoškozování.

Graf č. 1 Výskyt jednotlivých projevů stereotypií z celku 842 koní

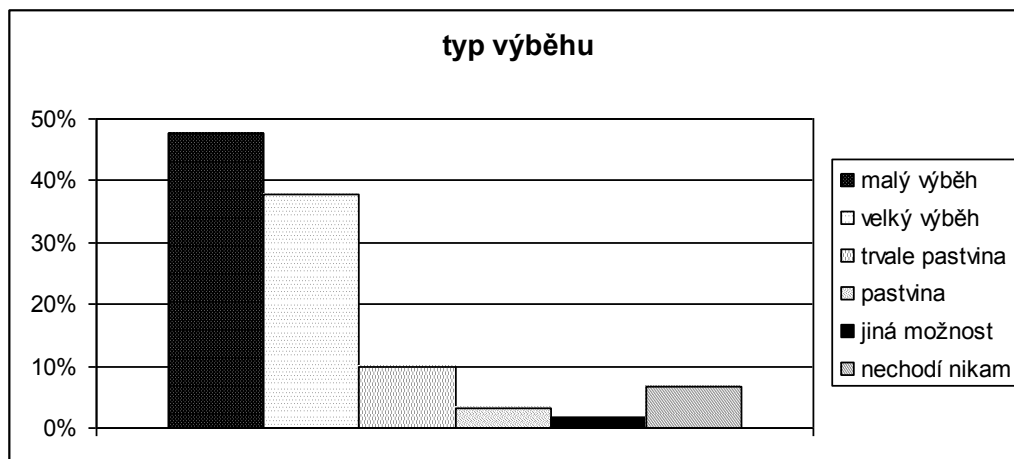
Z 61 koní bylo 48 ustájeno v boxu (79,7 %), 6 umístěno na pastvině (9,8 %), ve volném ustájení 5 (8,2 %) a ve stání 2 koně (3,3 %).

Graf č. 2 Způsoby ustájení zkoumaných zvířat

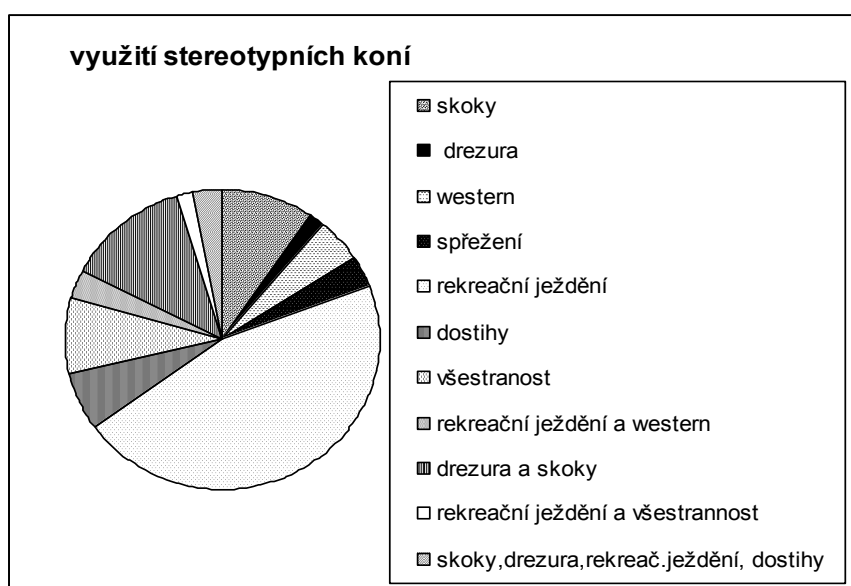
Do malého výběhu chodí 29 koní (47,5 %), do velkého 23 (37,7 %), trvale na pastvině je 6 ks (9,8 %), 4 nechodí nikam (6,6 %), 2 koně se chodí napást přes den na menší pastvinu (3,3 %) a jinou možnost má jeden kůň (1,64 %).

Graf č. 3 Organizace pastvy stereotypních jedinců

Mnoho koní (31 ks - 47,5 %) je využíváno hlavně rekreačně, 6 pouze na skoky (9,8 %), 10 koní na skoky a drezuru (13,1 %), 5 ve westernovém stylu (8,2 % z toho 3,3 % - 2 jedinci pouze rekreačně), na dostihy 4 ks (6,6 % z toho 3,3 % 2 koně jsou ještě využíváni na skoky, drezuru a rekreaci), ve spřežení 2 ks (3,3 %) a 5 koní na všestrannost (8,2 %). Žádný kůň nebyl využíván na vytrvalost nebo voltiž.

Graf č. 4 Využití koní

6. Diskuze

Výsledky studie ukázali, že hodnota rozšíření stereotypního chování je 7,48 % (61 z 842 koní). V porovnání s výsledkem studie Dodmana et al. (2005) 4,4 % (6 z 243) jsem zjistila vyšší výskyt tohoto chování. Mills a Nankervis (1999) zaznamenaly, že 5 - 20 % koní může ukázat jeden nebo i více stereotypů. Nenalezla jsem studii, se kterou bych mohla porovnat zjištění, jak velký počet koní předvádí pouze jeden stereotyp a kolik dva a více.

Provedené zkoumání ukázalo, že 1,25 % koní z 842 vykonává klkání, 1,12 % tkalcování, 0,56 % chození v boxu a 0,26 % chození ve výběhu. Podle Dodmana et al. (2005) byl výskyt klkání 1,2%, výskyt lokomočních nutkání také 1,2% (0,4% chození v boxu, 0,4% chození ve výběhu, 0,4% tkalcování). Nagy et al. (2007) uvádí podobné výsledky a to, že výskyt nejběžnějšího abnormálního stereotypního chování u koní (jako je klkání/polykání vzduchu, tkalcování a chození v boxu) byl zaznamenán na hladině 0,4 - 5 %, nicméně pokud do tohoto výsledku zahrnula i okus dřeva bylo rozšíření 20 - 35 %. Nicol (2000) zjistila, že přibližně 12 % dospělých koní okusuje dřevo, 3 % tkalcují 2 % chodí v boxu. Pokud srovnám tento výrok s výsledky zkoumání, tak výskyt okusu dřeva je velmi nízký (1,58 %). Ve studiích z USA, Kanady, Itálie a Švédska byl naopak zaznamenán výskyt klkání, tkalcování a chození v boxu mnohem vyšší 4,3 % (v rozsahu 0 - 8,3), 3,25 % (0 - 9,25) a 2,2 % (0 - 7,23) (McBride a Hemmings, 2009). McDonnell et al. (2008) naznačuje, že automutilace byla pozorována u 2 % domestikovaných hřebců. V mém průzkumu nebyl prokázán ani jeden případ.

Tento průzkum poukazuje na to, že většina stereotypních jedinců je ustájena v boxech (79,7 %) a poměrně málo koní má k dispozici pastvinu, tudíž by se zde mohl hypoteticky považovat za hlavní příčinu nedostatek pohybu a pasení.

7. Závěr

Jak je známo, stereotypní chování se u volně žijících zvířat téměř nevyskytuje. Vzniká u jedinců, kteří jsou chováni v zajetí, nebo u zvířat, která byla domestikována, vlivem nevhodných podmínek chovu a nesprávného zacházení. Nejinak je tomu u koní. Toto abnormální chování je zapříčiněno komplexem faktorů od traumatu z časného odstavu, nedostatku pohybu, nudy, překrmování jadrným krmivem, přemíry energie, frustrace, až po stres březích klisen. Z tohoto důvodu je téměř nemožné nalézt jedinou příčinu a odstranit ji. I kdyby ano, kůň je natolik zvyklý na své chování, že ani po odstranění základní příčiny nepřestane vykonávat stereotypy.

Stereotypní chování se u koní projevuje v různých formách. Mezi nejčastější patří tkalcování a klkání, z dalších pak okus dřeva, polykání vzduchu, sebepoškozování, manéžový pohyb, hrabání, pohazování hlavou, tření zubů o kovové předměty, klapání pysky, vyplazování jazyka, letargie, deprese, spavost atd.

Tyto typy chování jsou nepříjemné pro koně i pro jejich majitele. Snižují hodnotu a výkonnost koně, některé z projevů mohou být dokonce i nebezpečné pro jezdce nebo ošetřovatele, tím že ovlivňují ovladatelnost koně. Také mohou způsobit různé zdravotní problémy u postiženého jedince.

Stereotypnímu chování můžeme předejít vhodnou a dobrou péčí, dostatkem pohybu, zajištěním pestrosti činností, a v případě nevyhovujícího typu ustájení přestěhováním koně do přirozenějších podmínek, optimálně do stáda koní na pastvině.

V průběhu své práce jsem zjistila, že s koněm, který tímto chováním (jako je např. hodinaření nebo klkání) trpí delší dobu, se vesměs nic dělat nedá. Jeho projevy můžeme zmírnit zvýšením podílu práce, prodloužením pobytu na pastvině, skupinovým ustájením, pořízením společníka pro koně ustájeného izolovaně, případně umístěním zrcadel či hraček do boxu. Pokud je kůň mladý a teprve se naučil nějakému zlozvyku, existuje určitá možnost, že se ho zbaví při radikální změně prostředí a denního režimu.

Vždy musíme mít na paměti, že kůň není zvíře stájové, ale stádové, že potřebuje neustálý fyzický kontakt s příslušníky stáda, nepřetržitou možnost rozmanité pastvy, možnost „neomezeného“ pohybu, bezpečí a hierarchii stáda (Sychra, 2008).

8. Seznam literatury

Bartošová J., 2009, osobní sdělení

Birdová J., Parelli P., 2004, Chov koní přirozeným způsobem, nakladatelství Slovart, Praha, str.60 - 63, ISBN: 80-7209-644-3

Bowling A.T., Ruvinsky A., 2000, The Genetic of horse, Cabi Publishing USA, pages 294 - 299, ISBN 08E1994296

Clegg M.A., Buckley P., McGreevy P.D., 2008, The ethological and physiological characteristics of cribbing and weaving horses, Applied animal behaviour science, 109, p.68 - 76

Cooper J.J., McDonald L., Mills D.S., 2000, The effect of increasing visual horizons on stereotypic weaving: implications for the social housing of stabled horses, Applied animal behaviour science, 69, p.67 - 83

Dodman H., Normile J.A., Cottam N., Guzman M., Shuster L., 2005, Prevalence of Compulsive Behaviors in Formerly Feral Horses, The Journal of Applied Research in Veterinary Medicine, 3,

Duruttya M., 2005, Velká etologie koně, nakladatelství HIPO-DUR, Praha, str.141 - 159, ISBN: 80-239-5088-6

Dušek J., Misar D., Müller Z., Navrátil J., Rajman J., Tluchoř V., Žlumov P., 2007, Chov koní, nakladatelství Brázda, Praha, str.380 - 388, ISBN: 80-209-0352-6

Haupt K.A., McDonnell S.M., 1993, Equine Stereotypies, The Compendium 15 (9), p. 1265 - 1271

McAffee L.M., Mills D.S., Cooper J.J, 2002, The use of mirrors for the control of stereotypic weaving behaviour in the stabled horse, Applied animal behaviour science, 78, p.159 - 173, ISSN: 0168-1591

McBride S., Hemmings A., 2009, A Neurologic Perspective of Equine Stereotypy, Journal of Equine Veterinary Science, vol. 29,

McDonnell S. M., 2008, Practical review of self - mutilation in horses, Animal Reproduction Science, 107, p. 219 - 228

McDonnell S.M., Mills S., 2005, The domestic horse The Evolution, Development and Management of its behaviour, Cambridge University Press, Cambridge, str. 212 - 238, ISBN: 0-521-891/3-2

Mills D., Nankervis K.J., 1999, Equine Behaviour: Principles and Practise, Blackwell Science, London, str. 210 - 226, ISBN: 0-632-04878-6

Nagy K., Schrott A., Kabai P., 2007, Possible influence of neighbours on stereotypic behaviour in horses, Budapest

Nicol C.J., 2000, Equine stereotypies, Recent Advances in Companion Animal Behavior Problems

Normando S., Trevisan C., Bonetti O., Bono G., 2007, A Note on Heart Response to Massage in Stereotyping and Non-stereotyping Horses, Journal of Animal and Veterinary Advances, 6, p. 101 - 104

Stachová D., 2002, Zlozvyky u koní, Fauna zvířat, Brno, rubrika 12-1 koně, č.20, str.

Stalder K.J., 2002, Performance and Prevention of Equine Stereotypies - a Welfare perspective, Veterinary Education and Information Network, Sydney
<http://vein.library.usyd.edu.au/links/Essays/2002/stalder.html> , 19:43, 30.12 2009

Sychra T., 2008, Některé choroby koní mají civilizační charakter, Fauna zvířat, 7, 12 - 1

Tykalová R., 2004, Stereotypní kůň, co s tím?, Jezdectví, roč.52, č.9, str. 72 - 73

Waran N., 2002, The Welfare of Horses, Kluwer Academic Publishers, The Neederlands, str. 99 - 129, ISBN: 1-4020-0766-3

Webster J., 2009, Životní pohoda zvířat: kulhání k ráji, nakladatelství práh, Praha, str. 76, ISBN 978 - 80 - 7252 - 264 - 4

Willams M., 1995, Známe svého koně?, nakladatelství Acra JiMja, Třebíč, str.188 - 200, ISBN: 80-85766-40-X

9. Seznam příloh

Příloha I. Vzor dotazníku

Dotazník o stereotypním chování u koní

1. Znáte nějakého koně, který vykonává stereotypní chování? (povinná, ano - ne)

2. Jaký typ stereotypního chování vykonává? (povinná, seznam - alespoň jedna)

klkání
tkalcování (hodinaření)
okus dřeva
pohazování hlavou
stereotypní hrabání
stereotypní chození v boxu
stereotypní chození ve výběhu
polykání vzduchu - aerofágie
sebepoškozování
jiná možnost

3. Jakým způsobem je ustájen? (povinná, seznam - právě jedna)

box
pastvina
volné ustájení
vazné ustájení

4. Chodí se vyběhat a napást na/do? (povinná, seznam - alespoň jedna)

malý výběh
velký výběh
pastvina
trvale na pastvině
nechodí nikam
jiná možnost

5. Je využíván na? (povinná, seznam - alespoň jedna)

rekreační ježdění
anglické ježdění - skoky
anglické ježdění - drezura

westernové ježdění

všestrannost

dostihy

spřežení

voltiž

vytrvalost

6. Kolik mají ve té stáji, kde je postižený jedinec, koní? (povinná, seznam - právě jedna)

je sám

2

4

6

8

10

12

14

16

18

20

22

24

26

28

30

35

40

40 a víc

7. Mají v té stáji dalšího koně, který má nějaký zlovyk? (povinná, seznam - právě jedna - rozdělující)

ano

ne

8. Pokud ano, tak jaký typ stereotypního chování vykonává? (povinná, seznam - alespoň jedna)

klkání
tkalcování (hodinaření)
okus dřeva
pohazování hlavou
stereotypní hrabání
stereotypní chození v boxu
stereotypní chození ve výběhu
polykání vzduchu (aerofágie)
sebepoškozování
jiná možnost

9. Mají v té stáji dalšího koně, který má nějaký zlovyk? (povinná, seznam - právě jedna - rozdělující)

ano
ne